

HELG

30. NOVEMBER 2013

– Busterudparken kan utvikles til å bli en enda viktigere brikke i et levende sentrum, sier arkitekt Erik Vitanza (til venstre) og sosiolog Jo Ese. HA har vært med de to på byvandring for å se på hvilke andre muligheter som fins for å få flere folk til bykjernen. Foto: Nicolas W. Hughes

S for sentrum, skole og puls

Det er en del faktorer som påvirker hvor folk bosetter seg, og ikke minst hvor de fortsetter å bo. Et levende sentrum, en god skole og et aktivt nærmiljø er tre viktige elementer, ifølge arkitekt Erik Vitanza og sosiolog Jo Ese. Bla om...

- Haldenserne sykler side 18-19
- Lørdagsgjestenside 20-21

- Litt på sidenside 22
- Kryssordside 17

Gun Kleve er folkehelsekoordinator i Halden kommune. Foto: Anja Lillerud

Levekårsundersøkelsen for Halden

I sommer presenterte kommunens folkehelsekoordinator Gun Kleve en levekårsundersøkelse med tittelen «Levekår og helsetilstand til Haldens befolkning».

Formålet med levekårskartleggingen er å «analysere levekår på et lavt geografisk nivå for å avdekke eventuelle levekårsutfordringer og risiko for dårlige oppvekstvilkår for barn.

Kartleggingen skal identifisere områder som trenger særlig innsats, og den er en del av en kunnskapsbase som skal danne grunnlag for prioritering av tiltak/ressursbruk».

Krav om oversikt

Levekårskartleggingen er kommet i stand på grunn av nye lovkrav fra statlige myndigheter.

– I loven om folkehelse pålegges kommunene å ha en skriftlig oversikt over befolkningens helse og faktorer som påvirker den, skriver Kleve i undersøkelsen.

Halden kommune ønsker at kartleggingen skal gi et bredt bilde av levekårsutfordringene basert på objektive mål på levekår.

– Det er ikke bare innbyggernes egen opplevelse av velferd som beskrives, men indikatorer som kan gi et bilde av ressursene som de har til å styre sine liv, skriver folkehelsekoordinatoren.

Rapporten viser datamateriale fra disse hovedgruppene:

- befolkningssammensetning
- husholdningstyper
- boligstruktur
- økonomiske ressurser
- sosiale forhold
- helseutfordringer
- trygghet

Eksisterende data

I undersøkelsen har folkehelsekoordinatoren brukt kvantitativ metode for datainnsamling.

– Data som allerede fins, er brukt. Det vil ta for lang tid å utarbeide og gjennomføre egne spørreundersøkelser. Data fra ulike kilder er plukket ut og satt sammen for gi et helhetsbilde. I tillegg har SSB levert statistikk på bestilling, står det i rapporten fra Kleve.

Delt inn etter postnummer

Områdene er definert etter postnummer.

– Detter gir et ganske godt bilde av hvordan fordelingen er i hvert inndelte område, forklarer Kleve.

Postnummersorteringen er allerede brukt for eksempel av skatteetaten for å kunne hente tall for inntektsulikheter.

Eiendomskontoret i Halden har bidratt med en oversikt over boligtyper i de forskjellige postnummerområdene.

– Skole er navet for e

Arkitekt Erik Vitanza og sosiolog Jo Ese har klare tanker om hva som kan gjøre Halden sentrum mer attraktivt.

AV ANJA LILLERUD

anja.lillerud@ha-halden.no
Mobil: 93865637

De aller fleste har en boligdrøm. En forestilling om det ideelle stedet å bo.

Enebolig med hage og hekk. Gruset oppkjørsel. Dobbel garasje med hems. Stor veranda. Masse plass til gode venner, naboer og familie. Gassgrill med tre brennere så hele gjengen kan spise varm grillmat samtidig. Et mål tomt med plass til trampoline, fotballmål og huskestativ. En hel lekeplass på egen eiendom. En hel gate med lekekamerater. Den ultimate boligdrøm.

For noen.

Drømmen om sentrum

For andre inneholder boligdrømmen parker med lekeapparater og grønne bakgårder med benker og mulighet til å lære å sykle i trygge omgivelser. De tenker at en baker på hjørnet og en kaffebar man kan stikke innom når man går til jobb, hadde gjort starten på dagen enda bedre.

Noen drømmer om gangavstand til biblioteket som har eventyrstund for barna og krimkveld for mor. Nisjebutikker man kan titte innom på vei til kaffeavtalen i parallellgata. Kjøpesenter så man kan legge vekk paraplyen og gå tørrskodd mens man handler.

Fra sentrum til utkanten

Undersøkelser viser at stadig flere nordmenn deler byversjonen av boligdrømmen.

Som sosiolog, har Jo Ese studert læren om det menneskelige samfunn og dets sosiale sammensetning.

Det har han blant annet gjort i Sarpsborg, en by som på mange områder kan sammenlignes med Halden.

– Erfaringene vi gjorde oss der, er at folk i mange tilfeller ønsket å bosette seg i sentrum – hvis sentrum hadde vært mer attraktivt. De som likevel valgte sentrum som sitt nabolag, viste en tydelig tendens til å bosette seg i randsonene noen år senere, forklarer Ese.

Skolen avgjør

Årsaken til at innbyggerne flyttet fra sentrum, viste seg å være gjengs.

– Flyttelassene gikk fra sentrum til randsonene i løpet av det siste året før første barn begynte på skolen. Foreldrene hadde en oppfatning av at sentrumsskolene ikke var like gode som satellittskolene. Når barna først har begynt på skolen et sted, er det ikke like enkelt å flytte. Derfor valgte mange å gjøre det før skolestart, forteller Ese.

Samme resultat i Halden

Sosiologens erfaringer fra Sarpsborg gjenspeiler seg i tallmaterialet som viser elevprognosene på Os skole i Halden.

Beregninger for sentrumsskolen viser et høyere prognosetall enn det antallet elever som faktisk begynner på skolen.

– Det stemmer. De siste fem årene har det vært forventet flere elever til Os enn det antall elever som faktisk ble skrevet inn på skolen, forteller Rolf Odberg, fagleder for skole og barnehagefaglig stab.

Endres i løpet av sju år

Prognosene regnes ut fra folkeregisteret ved årsskiftet det året barnet skal begynne på skolen.

Innskrivning skjer i februar, og skolestart er i august.

– Men det er også viktig å se på antall barn i klassen gjennom barneskoleløpet. Dagens femteklasse på Os har 44 elever til tross for at 30 barn ble skrevet inn i 2009. Prognosene var på 47 førsteklas-

singer. Det betyr at tilflyttingen til sentrum er relativt stor, sier Odberg.

I motsatt ende av skalaen ligger Hjortsberg skole.

Der har elevprognosene vært for lave de siste årene.

– Fordel å gå i sentrum

– Jeg mener bestemt at sentrumsskolene har fått et ufortjent dårlig rykte. Jeg har barn på Os skole og er fornøyd. Inntrykket er det samme fra de andre foreldrene, sier Ese.

Erik Vitanza gikk selv på skolen i Os allé da han var liten.

– Når jeg tenker tilbake på det, ser jeg årene på Os som en stor fordel for meg. Jeg ble tidlig vant til et variert miljø av kulturer og personligheter. Det er slik samfunnet er, og mangfoldet blir enda mer forsterket med årene, konstaterer han.

Kan styre flyttestrømmen

Det er flere grunner til at sentrumsskolen er viktig for et levende sentrum og en attraktiv by.

– All erfaring tilsier at en god skole er utrolig viktig får å få folk til å bo i området. Det virker som om fraflyttingen som skjer rett før barna kommer i skolealder, er en vedtatt sannhet. At det er folks bosetningsmønster som er malen for utviklingen av byen. Slik er det absolutt ikke. Med enkle tiltak kan man snu strømmen og styre utviklingen i den retningen man ønsker at sentrum skal gå, poengterer Jo Ese.

ELEV TALL PÅ OS SKOLE

Tallene bak hvert årstall viser prognose – antall innskrevne barn – dagens elevtall.

- 2009: 47–30–44
- 2010: 59–36–47
- 2011: 44–33–43
- 2012: 71–55–63
- 2013: 59–39–35

Kilde: Halden kommune

Bildet viser et eksempel på fortetting på Grünerløkka. – Det skal ikke alltid så mye til for å fylle tomme plasser i bybildet, understreker Erik Vitanza. Foto: Erik Vitanza

t levende sentrum

Erik Vitanza (til venstre) og Jo Ese har drøftet sentrumsplanarbeid med Espen Sørås i Halden kommune ved flere anledninger. Vitanza og Ese er engasjerte og kunnskapsrike om hva som må til for å få et levende og attraktivt bysentrum. Foto: Nicolas W. Hughes

Brekkerød er et populært boligområde for barnefamilier.

Arkivfoto: Bjørn Ystrøm

Bolig og folk henger sammen

Levekårsundersøkelsen fra folkehelsekoordinator Gun Kleve tar for seg blant annet hvilke aldersgrupper som bor i hvilke bydeler (les om utarbeidelsen av rapporten i stolpen på motstående side).

Befolkningsfordelingen (i prosent) på Sydsiden - Nordsiden - Brekkerød per 1. januar 2013 var slik:

- 0-4 år: 3,8 - 3,2 - 7,8
- 5 år: 0,7 - 0,7 - 2
- 6-12 år: 4,2 - 4,9 - 9,2
- 13-15 år: 2,2 - 1,8 - 3
- 16-19 år: 5 - 3 - 4,3
- 20-39 år: 30,1 - 24,4 - 26,2
- 40-54 år: 16,2 - 13,5 - 19,5
- 55-66 år: 20,4 - 15,4 - 15,4
- 67-79 år: 10,3 - 15,4 - 9
- 80-90 år: 6,2 - 13,6 - 3,4
- 90 år og eldre: 0,8 - 4,1 - 0,4

Barn

Rapporten fra Halden kommune viser at sentrumsområdene skiller seg ut med en lav andel barn.

- Postnummerområdene 1776, 1771, 1767 og 1778 som er sentrum, ligger betydelig under øvrige områder. Høyest andel barn har Brekkerød/Stenrød, Grimsrødkollen/Grimsrødhøgda og Furubo, skriver Kleve.

Statistikken kan brukes for å avdekke hvor man kan tilrettelegge bedre for barns oppvekstvilkår der andelen er lav.

Statistikken viser også hvor behovet for nye skoler er størst.

Husholdningstyper

Når man ser på husholdningstyper innenfor de ulike postnummerområdene, ser man at det i sentrum nord, sentrum sør og på Refne er mange husholdninger med en person og par uten barn.

- Par med barn ser ut til å velge boligområder et stykke unna bykjernen. Stenrød, Grimsrødkollen, Knardal, Isebakke og Sponvika er populære steder, skriver Kleve.

Nå det gjelder eneforsørgere, har disse i større grad valgt å bo sentrumsnært. Tistedal ser også ut til å være attraktivt for denne gruppa.

- Ifølge finn.no er leiemarkedet størst i sentrum, og boligprisene er litt lavere i Tistedal-området enn på Stenrød, sier Gun Kleve.

Flytting

Det er ofte mange og sammensatte grunner til flytting: Utdanning og jobb, boligkarriere, endring av familiesituasjon, ønske om å bo nærmere familie og stedsaktiviteter.

I 2012 flyttet 3077 personer internt i kommunen. Statistisk sentralbyrå publiserer ikke tall på lavere nivå enn kommune.

1421 personer flyttet til Halden i fjor mens 1081 flyttet ut. Tilflyttingen i fjor var da på 340 personer.

Den store tomte ved Os skole kan bli en ny sentrumsskole med tilliggende funksjoner. – Sentrumsskolen er så viktig. Se hva som skjedde da studentene ble flyttet til Remmen. Og nå kende behovet sentrum har for folk og aktivitet. Studentmiljøet vi hadde i byen da høyskolen lå i byen, har de ikke klart å gjenskape på Remmen, mener Erik Vitanza.

– Bra utgangspunkt og stort

Det mangler ikke på muligheter når det gjelder å få mer liv i Halden sentrum. Kvartalene ble tegnet opp allerede i den gamle byplanen fra 1829. Den kan inspirere kommunens nye sentrumsutviklere.

AV ANJA LILLERUD

anja.lillerud@ha-halden.no
Mobil: 93865637

Arkitekt og haldenser Erik Vitanza trenger ikke gå langt for å finne eksempler på forfettingsmuligheter i sentrum.

– Det virker som om mange tror at bykjernen er full. Det er den ikke. En by blir aldri ferdig, den endrer seg i takt med folk og samfunn. Parkering i en etasje er ikke en god utnyttelse av sen-

trumstomter, mener Vitanza.

Hva vil folk ha?

Han og sosiolog Jo Ese har vært i dialog med Espen Sørås i Halden kommune som jobber med sentrumsplanen.

De tre har sammen sett på mulighetene som fins i Halden sentrum, og i forrige uke inviterte de byens innbyggere til et idémyldringsmøte.

– En kommune må kjenne sine innbyggere for å forme byen slik folk vil ha den, sier Ese.

Dra i samme retning

Byutvikling er viktig, og i Halden er det særlig aktuelt i disse dager med utarbeidelse av sentrumsplanen.

Arkitekten og sosiologen ser ikke fagene sine hver for seg, men understreker heller viktigheten av å se dem i sammenheng.

– En by er et sett av strukturer. Det er sosiale, økonomiske, kulturelle, fysiske og næringsstrukturer. Aktørene i bysentrumet er forskjellige med ulike ønsker og behov, men det fins alltid et hand-

lingsrom man kan spille i. Særlig det offentlige må være på offensiven og vise vilje til å satse på sentrum. Det drar med seg private aktører, mener Vitanza.

Halden-patrioter

Han er også opptatt av at investeringer må få verdi utover selve prosjektet.

– For eksempel får en idrettshall store ringvirkninger for nærmiljøet, og slike prosjekt kan brukes strategisk for å styre byens utvikling i ønsket retning, forklarer Vitanza.

skal de bygge 300 nye boliger der ute. Det syns jeg er helt utrolig med tanke på det skri-
Begge foto: Nicolas W. Hughes

Flyfotoet viser et eksempel på fortetting i Halden sentrum. Kvartalet midt i bildet viser Halden Frivilligsentral og Sentrum Bilservice. Foto: Illustrasjon/Erik Vitanza

Her har Erik Vitanza lagt på bygningsmasse rundt hele kvartalet med frivilligsentralen og bilverkstedet. I bakgården har han tegnet inn en grønn lunge. Foto: Illustrasjon/Erik Vitanza

Busterudparken vil fungere som hage og møteplass for sentrumsbeboere uten egen hageflekk. Den har flott beliggenhet i tilknytning til gågata og boligområdene på Os-

handlingsrom

Halden sentrum har et fantastisk utgangspunkt, ifølge Vitanza.

- Levende byrom er arena for produksjon av kultur og utveksling av kunnskap. Disse arenaene blir bare viktigere etter hvert som vi beveger oss mot kunnskapsbaserte og kreative næringer. I Halden har vi de gode byrommene, men de må aktiveres først og fremst gjennom boligfortetting, sier han.

Koselige bakgårder

Arkitekten ramser opp flere forskjellige tomter i sentrum som han ser for seg at det kan bygges på.

- Fortetting kan skje i Olav Vs gate 3, Adelgata, frivilligsentralen og i Teatergata. Der er det parkeringsplasser i

dag, men ved å bygge ut kvartalet, etablere næring i første etasje og boliger oppover i høyden, kan man få bakgårder som gir beboerne et lite pusterom i byen, påpeker Vitanza.

Variasjon

Både han og Ese understreker at det fins gode eksempler på fortetting, som på Banken, og mye bra i sentrum i dag. Men de savner et tydelig signal om at kommunen vil satse i byen.

- Konklusjonen er at Halden må bygge variert for å være attraktiv, og for å kunne tilby forskjellige boliger til forskjellige typer mennesker, avslutter Jo Ese og Erik Vitanza.

Fritt Ord

69 21 56 00

redaksjonen@ha-halden.no

SOLIDARITET

Jula er en tid for å rive murer!

Alle mennesker har rett til å bevege seg fritt, og til å forlate og vende tilbake til eget land. På Vestbredden har Israel bygget en mur som splitter palestinske familier, skiller venner fra hverandre og hindrer palestinere i å dra på skole, jobb og sykehus. Muren er likevel bare én av mange hindre for fred og rettferdighet for palestinerne.

Det er nå 20 år siden Oslo-avtalen ble underskrevet. Den skulle være starten på løsningen av konflikten, men i stedet har muren blitt bygget, Gaza er blokkert, og israelerne fortsetter ulovlig bygging av hus på palestinsk jord – kort sagt, den israelske okkupasjonen ikke bare forsetter, den utvides!

Dette viser at forhandlinger alene ikke fører fram. Hvis et fritt Palestina noen gang skal bli en realitet, trengs det internasjonal press på Israel.

Her i Norge har Høyre varslet at de vil ha en mildere tone overfor Israel, og Frp åpner for at Norge kan selge våpen til den israelske hæren. AUF mener at dette er helt feil vei å gå. Det er ikke to likeverdige parter i denne konflikten, det er Israel som okkuperer og Palestina som blir okkupert.

Norge har spilt en viktig rolle før, og nå må vi bruke den rollen til å fortsette vår støtte til det palestinske folk. Samtidig må AUF være tydelig overfor Israel på at okkupasjonen må opphøre og at palestinerne må få rettferdighet etter over 60 år med okkupasjon.

Det palestinske folk trenger støtte nå mer enn noen gang. AUF fraråder å støtte israelsk handels- og næringsvirksomhet på okkupert land ved å kjøpe israelske varer. Vi ønsker å merke slike varer, så man kan sikre at ingen gaver under juletreet er med på å støtte den israelske okkupasjonen.

Sindre Lysø
leder, AUF i Østfold

– Halden har som sørlandsbyene de beste forutsetningene for stedsutvikling basert på eksisterende kvaliteter. Hvordan skal man evne å videreføre disse flotte strukturer?, spør Erling Okkenhaug i dette innhøget. Her fra en guidet byvandring i 2012.

Arkiv foto: Stein Johnsen

Hvem passer på Haldens bysjel?

Erling Okkenhaug
INNHOGG

Førstkommende torsdag vises filmen «Sørlandsrefseren» i Frivilligsentralen. Filmen handler om Erlings Okkenhaugs kamp for at lokale byer og tettsteder skal få en utvikling som tar hensyn til innbyggerne og stedenes egenart. Den er aktuell i forbindelse med sentrumsplanarbeidet i Halden. I den anledning har Okkenhaug skrevet dette innhøget.

Haldens steds-kvaliteter står foran store utfordringer. Ved Tistas utløp vokser det opp forretningsbygg langs elvebredden, og på Tyska og Hollenderen prosjekteres boligblokker mellom sjøen og Rød Herregård. Langs Indre havn og mot Torget har det de senere år blitt reist en front av høye bygg. Viser Halden tilstrekkelig respekt for byens varierte og spennende grammatikk?

Halden har som sørlandsbyene de beste forutsetningene for stedsutvikling basert på eksisterende kvaliteter. Hvordan skal man evne å videreføre disse flotte strukturer?

Hvem tar vare på Haldens sjel, eller hvem er fellesskapets aktor i denne tid da alle aktører i byggeprosessen sloss for sine egne interesser? Egentlig ingen!

Haldenserne kvier seg ofte for å gå inn i debatten om stedsutvikling av forskjellige årsaker.

Først og fremst innebærer det en høy sosial risiko å bry seg, fordi utbyggingsprosjekter ofte blir frontet av profilerte personer med posisjon og makt i lokalmiljøet. Dernest er det ofte slik at menigmann ikke forstår verken språket eller terminologien som arkitekter og utbyggere bruker som referanser i sine planer og prosjekter. Kritikerne er ofte naboer som blir beskyldt for å sikre egeninteresser ved å gå mot all utvikling. (NIMBY-not in my back yard). Men i ettertid ser man ofte at slik motstand, der den har vunnet fram, har vært til beste for samfunnet.

Politikere ønsker å vise at de får til noe. I denne iveren er våre folkevalgte ukritiske til innhold i reguleringsplaner og leverer ikke åpenbare og nødvendige krav til høflige steds-kvaliteter. Vår tids krav om effektivitet og måloppnåelse gjør at vi nærmest ser ned på dem som sinker utviklingen ved å stille kritiske spørsmål om kvalitet og formål. Enhver røst mot et byggeprosjekt utforming blir sett på som bakstevensk. Ofte er det også tette bånd mellom lokalpolitikere og utbyggere, noe som gjør det vanskelig å sikre gode nok prosesser som ivaretar stedets sjel.

Utbyggere definerer alene hva som er «god økonomi» i sine prosjekter og kan med det diktere premisser som politikere ikke tør å motsi, av frykt for at prosjektet ikke skal kunne gjennomføres. Når prosjekter lanseres, har plan-

leggere og utbyggere i dag et stort forsprang. Og de hevder at de allerede har investert store beløp i en forventning om å få realisert sine planer. Ofte foreligger det i tillegg avtaler om eierskifter som kan legge tunge føringer på en sak. Vi ser utallige eksempler på at utbyggere presenterer fantasifulle glansbilder for å selge inn sine planer, for så å barbere og banalisere det man har solgt inn, med trang økonomi som begrunnelse. Til tross for mye fint snakk med honnørord på konferanser og seminarer er det nå spekulantene som styrer utviklingen av våre felles rom.

Haldens kommuneforvaltning legger ofte inn alt for løse reguleringsbestemmelser. Med tilgjengelig faglig kompetanse må vi undres over hvorfor resultatene blir så dårlige. Praktiseres det samarbeid over faggrensene i Halden kommune? Det inviteres videre i liten grad til reell medvirkning fra befolkningen der man drøfter formål og premisser i forkant av reguleringsaker. Plan- og byggesaksavdelingen burde være en faglig garantist som viser alternativer, slik at politikere kan få vurdere hvordan nye bygg kan bidra til å berike og forsterke stedet. Ethvert sted har behov for noen samlende prinsipper som hever seg over drømmene ved tegnebrettet. Lenge før det utlyses noen arkitektkonkurranse eller vedtas bygging, må det foregå en lokal, demokratisk prosess der vesentlige formingsprinsipper

for Halden blir drøftet. Dette for å unngå de konflikter som ofte oppstår i slike byggesaker og dessuten for å beskytte byens eller stedets beboere mot planleggingsmessige og arkitektoniske feil, der verken kommune eller omgivelser oppfatter konsekvensene før det er for sent.

Arkitekter er i mine øyne utbyggeres nyttige idioter. Det er uforståelig at faggrupper så ofte finner seg i å måtte forlate sine i utgangspunktet gode ideer for så å kjøpslå i sin videre medvirkning i prosjekter. Krampaktige forsøk på å være såkalt moderne ender ofte i konflikt i godt etablerte stedsmiljøer. Faggruppen dyrker bygninger som sine objekter og tar i liten grad ansvar for sammenhengen, rommet mellom husene. Arkitektene forvansker således samtalen om god stedsutvikling med kun å drøfte form og stilarter. I debatten om moderne eller tradisjonell arkitektur drukner ofte engasjementet for stedet. Arkitektur blir ofte brukt som et virkemiddel for enkeltmenneskers «dristige» ego, i konflikt med det som åpenbart burde være vanlige folks preferanser. En grundig fagdebatt om stedsutvikling i Halden hindres kanskje av arkitektenes frykt for å miste sitt gode forhold til utbyggere, politikere og planmyndigheter

Erling Okkenhaug
Sørlandsrefser og leder
av Allgrønn – nettverk for
human stedsutvikling